

***

GUSLAVSKY V.S. DEMOCRATIC THE CIVIL CONTROL ABOVE LAW ENFORCEMENT ORGANS OF UKRAINE AS MEANS OF A SAFETY COUNTRIES OF THE COMMONWEALTH OF INDEPENDENT STATES

Legal bases, lacks of system of the democratic civil control above law enforcement organs of Ukraine are analyzed and organizational-legal actions for improvement of this system are offered with the purpose of creation of a safety zone of the countries of the CIS and achievement of the European standards

В.В. ЗАХАРОВ

канд. юрид. наук, доц.

Харківський національний педагогічний університет ім. Г.С. Сковороди

УДК 373.61

ЕФЕКТИВНІСТЬ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВОВИХ НОРМ: ПРАВОВІ ТА СОЦІОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ

Розглянуто питання ефективності реалізації правових норм з точки зору наявності її двох складових: категорії, що розглядає ефективність правової норми у правовому розумінні як результативність самої правової форми, і з іншого боку, категорії, що розглядає ефективність правової норми в соціологічному плані - в сенсі оптимальності впливу на суспільні відносини.

Проблемам ефективності права присвячена досить численна література як із загальної теорії права, так із галузевих наук, зокрема, І.С. Самощенко, В.І. Нікітінського, Л.С. Явича та ін. Виходячи з цих робіт, природно, що ефективним з точки зору свого оптимального впливу на суспільні відносини, може бути здійснена лише норма, яка є високою за своєю якістю, що включає в себе не тільки змістовні елементи правової норми та високий рівень її форми, але й її соціальне завдання, засоби досягнення та ін.

Проте, безумовно, відомого уточнення потребує висловлена у літературі думка про наявність двох категорій ефективності права: категорії, що розглядає ефективність права в соціологічному плані, тобто, в розумінні оптимальності впливу права на суспільні відносини, і, з іншого боку, категорії, що розглядає ефективність права в специфічно правовому сенсі, як ефективність, результативність самої юридичної форми.

У цьому сенсі є цікавим спробувати проаналізувати ці дві складові ефективності реалізації правових норм (правову і соціологічну) в їх взаємозв'язку.

Як зазначає С.С.Алексєєв, основне для правового аспекту цього питання «при визначенні ефективності механізму правового регулювання - це знаходження оптимального для даної області відносин найбільш результативного методу, способу і типу регулювання... Взагалі ефективність права з суто юридичного, спеціально-правового боку характеризується безвідмовною та чіткою роботою усіх компонентів правової системи, усіх елементів механізму правового регулювання, злагодженістю, дієвістю всього взаємозв'язаного ланцюга юридичних засобів» [1].

Звичайно, такі особливості при визначенні ефективно-

сті правових норм необхідно враховувати, але це зовсім не означає, що дані два підходи мають абсолютне значення в сенсі незалежності один від одного. У кінцевому рахунку, перш за все, представляє інтерес ефективність у значенні впливу права, певних правових норм на суспільні відносини, і в цьому сенсі юридичний аспект ефективності має прикладне значення, його завжди необхідно мати на увазі, але розглядати відомою мірою як засіб досягнення ефективності у регулюванні суспільних відносин.

Усі ці проблеми стануть яснішими при визначенні найважливіших вихідних методологічних позицій у питанні про ефективність. Сутність же їх відомою мірою зводиться до того, щоб правильно визначити складові ефективності, ті компоненти, які можна було б розглядати як кільця, що послідовно слідує один за одним, в ланцюгу ефективності. Ці компоненти включають в себе низку категорій, які слугують узагальненням відбиттям відповідних життєвих явищ, фактів об'єктивної реальності, мають предметну визначеність. До їх числа відносяться такі категорії пізнання дійсності, як суспільна потреба та інтерес, на основі яких формулюється певне соціальне завдання, в свою чергу, це завдання обумовлює ставлення певної управлінської мети. Відповідно до мети ставиться питання про найбільш дієві засоби досягнення даної мети, і, на кінець, вінцем «процесу ефективності», критерієм дієвості та життєздатності усього ланцюгу є отриманий результат. Саме у співвідношенні між метою і результатом як у кількісному, так і в якісному відношенні є відповідь на запитання: чи ефективні дії, іншими словами, ті засоби, які в даному випадку використовувалися, і які повинні були забезпечити реалізацію поставленої мети на практиці.

Звичайно, в дійсності не все так просто. Як правило, будь-яка управлінська діяльність, у тому числі і правове регулювання, поряд з позитивними результатами дає результати і негативні, тому оцінка отриманого результату являє собою, як правило, деяку середню величину.

Слід мати на увазі, що хоча в цілому ефективність правового регулювання - це єдина категорія, зовсім не виключно, що можна говорити і про ефективність окремих складових механізму правового регулювання, і, перш за все, про ефективність правотворчої та правозастосовуючої діяльності.

Так, у правотворчому процесі, у тому числі, звичайно, і в процесі створення правових норм, критерії ефективності закладені в тому, щоб норми права повною мірою відповідали тим умовам, які забезпечують найкраще проведення їх розпоряджень у життя. Справедливо зазначається в літературі, що під умовами ефективності правової норми слід розуміти ті обставини (чинники), «від яких залежить реалізація її спроможності благотворно діяти на суспільні відносини у заданому напрямку. Інакше кажучи, це - чинники, які суттєво впливають на розкриття нормою права своєї відомої внутрішньої властивості, на перетворення закладеної в ній можливості в реальну дійсність» [2].

У всіх даних випадках, коли мова йде про ефективність не всього правового регулювання в цілому, а тільки про ефективність правової норми, не доведеної ще до стадії її практичної реалізації, тобто тоді, коли кінцевий результат від правового регулювання ще невідомий, умовами (чинниками, критеріями) ефективності правової норми виступають ті обставини, які пов'язані з виконанням при створенні норм права загальних вимог до них, що ставляться як наукою, так і практикою. До їх числа відносяться, наприклад, «облік загальних принципів регулювання та управління в процесі нормотворчості існуючих правил законодавчої техніки», забезпеченість правових норм належними гарантіями, несуперечливість норми загальної системи права [3]. Сюди ж слід віднести дотримання при виробленні норм права таких вимог, як простота, ясність та доступність змісту норми для виконавців її розпоряджень, видання даної норми права на тому рівні державного керівництва, який найбільш відповідає змістові та значимості розпоряджень, що містяться в нормі тощо.

Важливо мати на увазі ту обставину, що в різних галузях права та правових інститутах структура правових норм має свої особливості, які повною мірою треба враховувати для того, щоб висока ефективність правової норми була забезпечена.

Коли мова йде про ефективність правових норм, то мають на увазі й інші, більш загальні обставини. Наприклад, зазначаються такі умови ефективності правових норм, як макросоціальні умови, до яких відносять можливість свідомо використовувати у процесі правового регулювання об'єктивні закони суспільства, високий рівень освіченості населення рівень освіти рівень освіти, індивідуальні ціннісні та інші умови, пов'язані з політичною організацією суспільства та його діяльністю, а також у даній класифікації є вказівка і на особисті умови, які включають рівень освіти, індивідуальні ціннісні орієнтації, що притаманні членам суспільства тощо.

Звичайно, не доводиться говорити про важливість даних умов ефективності, які удосконалюють суттєву спрямованість, проте цілком зрозуміло в той же час, що на

даному найвищому рівні забезпеченості ефективності зупинитися ніяк неможливо, тому що на практиці вона забезпечується цілим комплексом умов, кожна з яких відіграє цілком визначену роль у її практичному забезпеченні.

Для того, щоб норми права були ефективні, необхідне повною мірою вивчення конкретного середовища, де ці норми будуть діяти, вивчення суспільної потреби у цих нормах, правильна постановка у зв'язку з цим конкретних завдань, які ставляться перед правовим регулюванням у даній області в цілому, і перед кожною правовою нормою окремо. Особливої важливості у зв'язку з цим завданням набувають різні соціологічні методи обліку суспільної думки, глибокої її вивчення, постановка на цій базі різного роду соціальних експериментів, проведення в широких масштабах анкетування і т.д.

Звичайно, певні особливості вносять в дане питання контингент опитуваних, проте загальний підхід залишається непорушним. Які ж конкретно питання, поставлені опитуваним, дозволяють більш менш докладно встановити рівень їх правових знань, правової культури, без чого важко розраховувати на високий рівень ефективності?

Під час анкетування зазначається наступне: а) достатня чи ні у кількісному та якісному відношеннях інформація про право, що отримують; б) чи є у суб'єкта, що анкетується, прагнення більше знати про закони та діюче право в цілому; в) яке джерело відомостей, що отримує дана особа, про право, про закони; г) оскільки основним джерелом отримання систематичних знань про право є все-таки література, доцільно окрім питання про нормативні джерела поставити питання і про юридичну літературу, яку анкетуючий регулярно читає; д) чи є у опитуваного власна юридична література або ж він з нею знайомиться у бібліотеці і таке ін.; е) як опитуваний використовує інформацію, яка отримується ним, про право; ж) з яких питань (галузей, інститутів права) особливо бажано отримувати якісну правову інформацію; з) які є побажання відносно шляхів підвищення рівня знань про право у населення.

Окрім цих більш менш загальних питань доцільно поставити значно поглиблені запитання, які заставили б опитуваного висловити свою власну думку з деяких аспектів, пов'язаних з визначенням рівня правового виховання, практичної орієнтації в праві, у чинному законодавстві.

До числа такого роду питань можуть бути віднесені наступні: а) чому необхідно дотримуватися діючих норм права? б) чим особисто керується опитуваний, дотримуючись діючих норм права? г) що доцільно зробити для підвищення правової культури населення? г) у чому саме полягає соціальна цінність права? д) можливо потрібно поставити опитуваним декілька узагальнюючих, і в той же час конкретних запитань, які свідчили б про наявність в них конкретних знань з діючого законодавства.

У тих випадках, коли вироблення нормативного акту затрудняється через недостатність інформації для точного прогнозування його ефективності можлива його дослідницька перевірка шляхом проведення експерименту, під яким зазвичай розуміється науково поставлений дослід, спостереження дослідницького явища в точних умовах, що дозволяють спостерігати за ходом явища і дозволяють відтворити його при повторенні цих умов.

Експеримент у праві є однією з різновидностей соціального експерименту. Він найдоцільніший при наявності

декількох пропонуваль для досягнення однієї й тієї ж мети різними правовими засобами, до того ж в даному випадку бажана одночасна експериментальна перевірка усіх варіантів. Необхідно відмітити, що проведення правового експерименту, особливо якщо він пов'язаний з виданням обмежених у часі та просторі правових норм, повинно бути санкціоновано уповноваженим на те органом держави, тобто для його здійснення необхідна відповідна правова основа.

Звичайно, проведення правового експерименту навряд чи доцільно у такій галузі права як, наприклад, кримінальне право. Окрім того, безумовно, далеко не кожне правове перетворення вимагає експериментальної перевірки. На жаль, питання про правову основу експерименту не отримало достатнього висвітлення в теорії права.

Природно, що санкціонувати проведення правового експерименту міг би лише орган, що затвердив нормативний акт, відхилення від вимог якого допускається в експерименті, що не виключає відомого перерозподілу компетенції між органами, коли повноважний орган передає нижчому органу право давати дозвіл на здійснення такого типу експериментів.

У зв'язку з вирішенням проблем підвищення ефективності регулювання правовідносин на перший план за своєю значимістю висувається і питання про рівень правових знань в першу чергу, звичайно, у працівників держапарату, але, звичайно, і у населення, що проживає в межах відповідного регіону. Безумовно правильно, що як правило, уявлення про рівень власних правових знань у людей вище, ніж діючий рівень цих знань. Питання це велике і складне, і вирішувати його треба вдумуючись, з необхідним обґрунтуванням, без внесення у цю справу миттєвих інтересів, формального гоніння за масовістю.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алексеев С.С. Общая теория права. -М.: Юрид. лит., 1981. -Т.1.
2. Фаткуллин Ф.Н., Чулюкин Л.Д. Социальная ценность и эффективность правовой нормы. -Казань, 1977.
3. Никитинский В.И. Эффективность норм трудового права. -М., 1971.

Надійшла до редколегії 24.05.2005

ЗАХАРОВ В.В. ЭФФЕКТИВНОСТЬ РЕАЛИЗАЦИИ ПРАВОВЫХ НОРМ: ПРАВОВЫЕ И СОЦИОЛОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ

Рассмотрен вопрос эффективности реализации правовых норм с точки зрения наличия ее двух составляющих: категории, которая рассматривает эффективность правовой нормы в правовом понимании как результативность самой правовой формы, и с другой стороны, категории, рассматривающей эффективность правовой нормы в социологическом плане - в смысле оптимальности воздействия на общественные отношения.

***

ZAHAROV V.V. EFFICIENCY REALIZATION OF LAW RULES: LEGAL AND SOCIOLOGICAL ASPECTS

The question of efficiency of realization of rules of law is considered from the point of view of presence of its two components: categories which considers efficiency of the rule of law in legal understanding as productivity of the most legal form, and on the other hand, categories, examining efficiency of the rule of law in the sociological plan - in sense of an optimality of influence on public attitudes.

В.І. НЕВІДОМІЙ

Рахункова палата України

УДК 340.134:341.233.1(477)

ОКРЕМІ ПИТАННЯ АДАПТАЦІЇ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ДО МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТІВ У СФЕРІ ФІНАНСОВОГО КОНТРОЛЮ

Досліджено конституційно-правовий статус органів фінансового контролю в Україні.

Україна визначила курс свого подальшого розвитку – виходження у європейський правовий та економічний простір, як це визначено у “Стратегії інтеграції України до

Європейського Союзу”, що затверджено Указом Президента України від 11.06.1998 р. [1].

Слід наголосити, що одним із головних чинників інте-